

Горнай улууһун Бэрдьигэстээх улуустаабы гимназията

Уруок былаана. 7 кылаас. Саха литературата.

Уруок темата: Н.Е.Мординов - Амма Аччыгыйа «Сааскы кэм» романыгар саха үйэлээх үгэһин ойуулааһын. («Аптаах тыл» түһүмэбинэн)

Уруок барылын торумнаата: Мария Ивановна Ноева,
Горнай улууһун Бэрдьигэстээх гимназиятын саха тылыгар, литературатыгар учуутала.

Уруок былаана. 7 кылаас. Саха литературата.

Темата: Н.Е.Мординов - Амма Аччыгыйа «Сааскы кэм» романыгар саха үйэлээх үгэһин ойуулааһын. («Аптаах тыл» түһүмэбинэн).

Тиибэ: Уус-уран айымньыны ырытыы (тойоннообун) уруок. Хатылааһын.

Туттуллар тэрил: Дуоска, презентация, таблица, анал литература.

Сыала:

1. Амма Аччыгыйы «Сааскы кэм» романын «Аптаах тыл» кэрчигин уһук мындаа санааларыттан биир утабы тиэрдэ өйдөтүү;
2. «Сахалыы өй-санаа, сиэр-майгы үйэлээх үгэстэрин туһунан өйдөбүлү бэйэлэрэ тобулан таһааран инэринэллэрин ситиһии (тойонноон ырытыы халыыба);
3. Бөлөбүнэн үлэлиир үөрүйэҕи инэри;
4. Уус-уран айымньы тылын-өһүн болҕойорго үөрэти;
5. Саха омук быһыытынан үйэлээх үгэстэрин салгыыр өйгө-санааҕа кэлэллэрин ситиһии.

Хаамыта:

1. Дорооболоһуу.
2. Учуутал киири тыла: Бүгүһүнү уруокпут сүрүн «түгэх» санаатын бу өйдөбүл, тэрил, көстүү нөнүө сирдэтэн таһаарыахтаахпыт. Балаҕан + Оһох (көмүлүөк) + ойбон. Бу биһиэхэ, сахаларга, өс хоһоонун кэриэтэ бэргэн этиини бу көстөр өйдөбүллэргитинэн (хартыналарынан) ситэрэн биэрин эрэ.

Дьукаахтаһар учугэй: ... .., ... **Дьукаахтаһар учугэй: биир оһоһу оттолор, биир ойбону аллараллар.** / ...
 Дьэ эрэ, билигин өйбүтүн-санаабытын сытыылаан, бу санааны, бэргэн этиини салгыы сайыннаран, диринник хорутан толкуйдаан, бөлөхтөрүнэн үлэлээн, өссө **дьукаахтаһы** туох үтүө түмүктээх буолар эбитий диэн сана санаалары сабыахтаахпыт, түмүк оностунуохтаахпыт.

Уруок түһүмэбэ:	Учуутал дьайыта, салайыта:	Уерэнээччи улэтэ:
<i>1. Бөлөбүнэн үлэни тэрийи.</i>	<i>Таблица түнгэтии (тирэх ыйынньыктардаах).</i> <i>Бу тезистэри дакаастыыгыт, тойоннуугут. Тоһо? Төрдүн-төбөтүн түөһэн, кырдьык оннук диэн дакаастыахтааххыт. / Ыраас мууска ууран биэри.</i>	1. Бөлөбүнэн үлэлиллэр. <i>Барыта 5 бөлөх. Бу тезистэри дакаастыыллар, тойоннуулар:</i> 1 бөлөх соруудаба: <i>Эргиччи бастын, бараммат баайдаах үтүөкэн дьукаах – Даарыйа эмээхсин. / Даарыйа эмээхсин баар буолан уран уус тылга умсугуйдулар, хаһан да бараммат дэлэгэй остуоруйаларын, өһүн хоһооннорун, таабырыннарын, билгэлэрин, биттэрин, оонньууларын сүһэн ылылар, ол чүөмпэтигэр умсаахтыы сөтүөлээн дуоһуйдулар).</i> 2 бөлөх: <i>Көрдөөх-нардаах дьукаахтар кыһалҕаны умуннараллар, ыарахан олохторун чэпчэтиһэллэр (Миитэрэй).</i> 3 бөлөх: <i>Эдэрдээн сүрэххэ тапталы сабар, уйалыыр дьон – үтүөкэн дьукаахтар (Даарыйа, Маайа, Миитэрэй). /</i>

		4 бөлөх: Сөдүөт - ордуос майгылаах-сигилилээх дьукаах. / Сьа быһыгар былчархай кыбылларыны олоххо ордуос, куруубай быһы баарын Сөдүөттэн биллилэр. Кини кэдэрги кэмэлдьитин дьиз иһинээҕи дьон бары омнуолуур. Бу орто дойдуга урун-хара, үтүө-мөкү, сырдык-хараҥа, кэрэ-дүдүөх алтыһарын Сөдүөт быһыыта-майгыта толору туоһулуур. 5 бөлөх: Үөрүүнү үксэтэр, «дьоро киһэлэри» бэлэхтиир дьукаахтар – Эрдэлиирдэр. / (Дьукаахтаһан олоруу үтүө эрэ түмүктээбин сырдатар кэрчиктэри булан түмүү).
2. Бөлөбүнэн көмүскээһин.	Сорудахтарын чопчулааһын.	2. Көмүскээһин: 1 бөлөх. 2 бөлөх. 3 бөлөх. 4 бөлөх. 5 бөлөх.
3. Биир түмүккэ кэлэн бэргэн этиини чопчулааһын:	Бэргэн этиини салгыы сайын-наран түмүктээһин онготоруу.	3. Бөлөбүнэн ситэрэллэр: «Дьукаахтаһар үчүгэй: биир оһобу оттолор, биир ойбону аллараллар, кыһалбаларын чэпчэтэллэр, үөрэ-көтө олороллор, баай тыл байбалыгар

4. Учуутал түмүгэ:	Түмүк: Бу курдук Лэглээрдэр Эрдэлиирдэри кытары дьукаахтаһан олорон, бэйэ-бэйэлэрин өйөһөн-өйөһөн олорон, саха үйэлээх үгэһин тутуһан саха норуотугар чулуу дьону: Саха народнай суруйааччыта Н.Е. Мординовы-Амма Аччыгыйын (Микиитэни), ону сэргэ философскай наука докторын, академигы А.Е. Мординовы бэлэһтээбиттэр эбит. Бу курдук дьукаахтаһы саха норуотугар сүлү суолталаабын туоһулуурун биһиги улууспут олохтоохторун ахтыыларыттан булан аабыах-	тиксэллэр, «дьоро киэһэлэр» үксүүлэр, таптал кутаатын суоһугар угуттаналлар, иттэллэр, түктэри быһыыны омнуолуулар...

пытын сөп. Холобур, бу кинигэбэ биһиги улууспут архыыбын сэбиэдиссэйэ Н.П.Варламов ахтыытыттан быһа тардан аабыабын эрэ:

7. Айымньыны олобу кытары сибээстээһин:

Биир оҕо ааҕар: «...Туруорбах эркиннээх балаҕан дьыэлэргэ хастыы да ыал ыга симсэн, буолуохтаабын курдук, иллээх баҕайытык олороллоро. Аны санаатахха, элбэх да ыалы кытта дьукаахтыы олорбут эбиһит. Үлэ үгэнигэр сылдьар саастаах дьоннооҕор, дьыбэ өр бириэмэбэ баар буолалларынан буолуо, кырдыаҕастары ордук өйдөөн хаалбыт эбиһин. Андреева Киристиинэлээх, Попов Киришьэ, Мотуруоналаах, Сааба Максимовтар, Дэлэһизэй Потапов оҕонньор, Маарыйалаах, Бүөтүр Алексеевтар, Өксүөнтэй Ларионовтар кыра эрдэххэ сүрдээх эйэ дэмнээхтик, өйөһөн-убаһан бииргэ олорбут дьоммут буолаллар. Барахсаттар бука бары даҕаны киэн-холку көбүстээхтэрэ, аламаҕай үтүө санаалаахтара, истин-иһирэх тыллаахтара...».

	Учуутал түмүк тыла, санаата: <i>Уруокнут уһук мындаа санаа-тыгар дьэ тиийэн кэлэбит: Өбүгэлэрбит былыр-былыргыттан өрө туппут үтүө үгэстэрин салбаан билинги үйэ дьоно, биллэн турар, биир кыарабас дьибэ-уокка симиллибэппит чуолкай. Ол эрэри бу үйэлээх дирин ис номохтоох, дирин ис түгэхтээх айымньы биир сүрүн санаатын утабынан дойдулар, госуларстволар бииргэ дьукаах курдук өйөнсөн-</i>	Иккис оҕо ааҕар: «...<i>Маарыйа Өлөксүөйэбинэ уонна Бүөтүр Ньюкуаайабыс Өлөксүөйэптэри кытта Тонгуулаах Тээкээнитигэр алта уонус сыллар сангаларыгар былыргы кулууп дьибэ дьукаахтаһан ололорбут. Олус учугэй, сырдык өйдөлбүлү хаалларбыт мааны кырдыаҕастар буоллахтара...</i>».

6. «Сааскы кэмтэн» «Сэмсэ санаалар»: Аахны- ты ыйдангардыы. 335 стр. булан көрүү. 7. «Сааскы кэминэн» киинэ уһулуутун сырдатыы.	өйөһөн Ийэ сиргэ олорорбут бары өттүнэн, ол аата политической бигэ бала- һыанһа, экономической бөбө турук эрэ өттүнэн буолбакка, «Сааскы кэмнэ» сырдатыл- ларын курдук өй-санаа, сир- майгы, духовнай, культурнай сайдьы өттүнэн барытынан быдан тирэхтээбэ, көдьүүс- тээбэ дьэнкэтик көстөр. Седуччуйэ ыалтан кэлэр... Презентациянан кэпсээһин.	Биир кыыс Сөдүөччүйэ оруолун толорор. Былааттаах, саахардаах. Микиитэ оруолугар оонньуур уол саахары балаҕан иһинээби дьонго барытыгар тэбис-тэн гына түнгэтэр. Өссө кыһыллыбыт чэйи тэрэниискэбэ суулааһын.

<i>8. Түмүктээхин. «Сааскы кэми» дьинэн аабыны (НВК) сырдатты. Көбүлээхин.</i>		